

benne. Keveset írt; életrajzban fogalmazta, kávéházi asztalok fölött alkotta-rögtönözte esztétikáját, szelektáló és orientáló ítéleteit. Felfedezettjei szerint ezek pontosak és gondolatgazdagok voltak. Maró gúny és megértő szeretet keveredett bennük. Formájukkal is hatni tudtak. Máskülönbem nem is lenne érthető a tisztelet és szeretet, amivel az írók — ifjabbak és idősebbek egyaránt — övezték Mikest. Csak pénzzel, a szerkesztői hatalomnak szóló hittel mégsem volna magyarázható egy egész nemzedék — s milyen nemzedék — hűsége, ragaszkodása. A levelek meg is győznek a mecénás szerep legendásító túlzásainak haszontalanságáról, s a tényleges szerepről, amelyet Mikes a húszas évek második felében betöltött.

A gyűjtemény érdekesen mutatja be Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Szomory Dezső, Pap Károly, Gelléri Andor Endre szellemi, műhelyjellegű kapcsolatát Mikes Lajossal. Móricz leveleiből kitérünk, mit jelentett számára a tudat, hogy kéziratait Mikes olvassa. Ezért nem kell tartania a szerkesztősi munka lélektelenségétől, a kedvszegő félreértésektől, húzásoktól, hibáktól. Mikes mindig segít, mindent elintéz. Családi gondokba is beavatható, képes arra, hogy visszazárja a lelkiismeretfurdalástól kinzott, összetört író önbizalmát, munkakedvét. Kortársi emlékek szerint Móricz Mikes tanácsára dolgozta át *Vadkan* című drámáját. Ez azonban nem dokumentálható. Igazolható viszont lektori szerepe a *Halál fia* születésében. Megbecsülő szeretet s olykor a támaszt kereső tanácstalanság kérleli Mikest Babitsék leveleiben. S a válasz mindig reménykeltő. A szerkesztő lankadatlan türelemmel küldözgeti biztatásait, a költő munkakedvét serkentő sorokat. S miről tanúskodnak a Pap Károlytól s Gelléri-től közölt levelek? Ugyancsak cáfolják a Mikesben megvágható pénzeszsákok gyanítók egyszerűsítését, a rosszmájúak tárgyilagosságát. Írólevelek bizonyítják, hogy Mikes nemcsak rovatot, lapot szerkesztett. Pedagógusként is példát ad. Ki az a szerkesztő, akinek a mai pályakezdő író hasonló üzenetet küldhetne, mint Gelléri Mikesnek? Oka volt hálásnak lenni. A szerkesztő nemcsak utazni küldte. Emellett ízlését formálta, olvasói tájékozódásában orientálta, nyelvtanulásra buzdította. Élményeit, gondolatait meghallgatta; szűrte, mérte s válogatta. Mindez az irodalomtörténet-írás mellett az irodalmi élet is figyelembe veheti és hasznosíthatja.

Dersi Tamás

Kosztolányi Dezső: Álom és ólom. Az írókat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányt írta: Réz Pál. Bp. 1969. Szépirodalmi K. 692 l.

A nem filológus igényű, a kor sajtóját első kézből nem ismerő olvasó azt hihette, hogy Kosztolányi kis prózájának közkezen forgó tizenegy kötete — a Nyugat kiadásában, tíz kötet Illyés, az utolsó pedig Illés Endre gondozásában — a teljeset adja — válogatott művoltában is.

S íme, a Szépirodalmi Könyvkiadó elindíthatott egy négy kötetes sorozatot — most az első, 1904—1913 közötti éveket egybefogó kötete jelent meg — amely abból válogat gazdagon, ami a tizenegy kötetből kimaradt. Újra és újra elámulunk azon a bőségen, amely az első Nyugat nemzedék nagyjainak életművét közelebből szemügyre véve, elébünk tárul. Micsoda kincses helyek ezek! Elég arra utalnunk, hogy Ady publicisztikájának kritikai kiadása a nyolcadik kötetnél tart és még kettő hátra van, hogy Juhász Gyulától, Tóth Árpádtól is több kötetnyi próza is jelent már meg. Őszintén örülünk, hogy végre megindult Kosztolányi kis prózájának gyűjteményes kiadása is. S csak csodálkozunk, hogy miért késik Babits tanulmányainak publikálása?! Sőt, Szabó Dezsőtől is el tudnánk képzelni — 19 előtti esszéiből, tanulmányaiból — egy igényes, intellektuálisan nagyon izgalmas válogatottat: a legélesebben, konzekvensen l'art pour l'art ellenesek közé tartozott a Nyugat első nemzedékéből.

Kosztolányi írt sokfelé és sok mindenről. Ady elárvult íróasztala a *Budapesti Napló* szerkesztőségében jelentette az első igazán nívós redakciót az életében. Főszerkesztőjére és fiatalága fontos állomásának atmoszférájára így emlékezett még közel 25 év múlva is:

„... visszaaálmodom pályám kezdetét s Vészi Józsefet látom, az egykori Budapesti Napló szerkesztőjét... A Budapesti Napló már évekkel azelőtt egyengette az új irodalom útját... Cikkeim fontosabb részeit előbb versben írtam meg, aztán hogy rajta ne kapjanak a turpisságon, leszereltem a ritmust, óvatosan átírtam prózára. De a környezet bátorított. Költők, regényírók és novellisták dolgoztak itt, Ady Endre, Szép Ernő, Kabos Ede, Bíró Lajos, Lengyel Géza... Egyik asztalnál Csáth Géza Wagner és Puccini füttyürszte, a másiknál tudósok vitakoztak Herbert Spencerről és Nietzsche-ről. Fölöttünk nagyapai szigorral és lágysággal trónolt a szerkesztő... Dantét idézte olaszul, Shakespearet angolul s hagyta, hogy kiki mulasson a maga rigolyájával.”

Ady, második párizsi útjáról hazaaérkezve, még ott találta Kosztolányit a *Budapesti*

Napló szerkesztőségében: hónapokig együtt dolgoztak, s csak az újság gazdát cserélése az új politikai szituációban készítette mindkettőjüket, hogy más publikálási lehetőségek után nézzenek. Ezért is írhatta Kosztolányi Ady halála után a legszebb kortársi emlékezők egyikét a *Nyugat* 1919-es Ady emlékszámába.

Műhelye volt Kosztolányinak is a redakció. Réz Pál, a kötet gondozója nagyon értékes filológiai munkát is végzett, amikor feltárta az író életművének ezt a majdnem ismeretlen tartományát. (Bevezető tanulmánya, *Kosztolányi, a hírlapíró* is igényes kísérlet e nehéz történelmi fordulókön átívelő pálya ilyen szempontú magyarázatára.) A kötet írásaiból nyomom lehet követni: hogyan alakult, fejlődött — Kosztolányi, a hírlapíró, s hogyan kísérletezett kis miniatűrjeiben (*Egy villamos-afférről, Álom és ólom, Titánok hajója, 1912. május 23*) az *Alakok*, s a későbbi nagy Kosztolányi-novellák írója. Míután azonban most még csak a négy kötetre tervezett sorozat első darabját tartjuk kezünkben, úgy gondoljuk, hogy ezt a műhelyt az egészet ismerve mutathatjuk majd be hűségesen.

Varga József

Izsák József: Tamási Áron. Kisonográfia. Bukarest, 1969. Ifjúsági K. 168 l. 8 t.

Az információk már-már áttekinthetetlen felhalmozódása folytán napjainkban fokozatosan átalakul a tudományos irodalom fogalma, s átalakulnak a tudományos publikációkkal szemben támasztott igények is; a filológiai mindentudás, a tárgyhoz tartozó szakirodalom hiánytalan kritikai feldolgozása lassan megkövetelhetetlennek minősül, s némely — nemcsak irodalmi — tanulmánytípusok megítélésekor máris hajlunk arra, hogy a források és adatok szigorú ellenőrzése helyett a gondolatok eredetiségét, a megközelítés eleganciáját tartjuk fontosabbnak. A marosvásárhelyi Izsák József Tamási-portréja az irodalomtörténeti monográfiák eme fajtájához tartozik. Lemond a jegyzet-apparátusról, a korrajznak és biográfiának szentelt lapok csak sietős összefoglalásai korábbi ismereteinknek; új adatot — tudommal — csak egyet közöl (Tamási és az erdélyi kommunisták személyes összejöveteléről a Vásárhelyi Találkozó előestéjén; 149.). Vannak az esszéisztikus törekvéseknek a kisebbségi helyzetből fakadó különleges indítékai is (könyvészeti nehézségek, a közönség egészéhez szólni kívánó pedagógiai igény stb.), de általánosabb okok is hatnak, a jelenség, a műfaj világszerte terjed. Izsák

„kisonográfiaja” gondolatokban gazdag, friss, polemikus szellemű írás, lépten-nyomon meglep eredeti megfigyeléseivel, amelyeket a későbbi vizsgálatnak — egyetértéssel vagy vitázva — tudomásul kell vennie.

Munkája legfőbb szemléleti újdonsága, hogy a modern világirodalom alkotásain paléozott izléssel közelíti meg Tamási oeuvrét, a korszerűt, az egyetemeset hangsúlyozza művészetében; nem szakítja ki korából és földrajzi-történelmi környezetéből, de azokat a mozdulatait emeli ki, amelyek túlmutatnak a szűkebb tér és idő megkötő-megmértető kívánalmain, és mai szellemi világképünk részei lehetnek (a Tamási-élet terén és idején természetesen a két világháború közötti székelység lét- és tudatviszonyait értve, amelyekben egész művészeté, a későbbi is, olyan mélyen gyökerezik). Módszere nem a belemagyarázó aktualizálás, hanem a mondanivaló és stílus korszerű elemeinek tudatos összesítése, a jelentés- és indulat-tartalom számunkra izgalmas részének újrafelfedezése. — Így Tamási első korszakáról szólván újszerű módon népi romantikájának avantgarde vonásait hangsúlyozza, a korai novellákban és a *Szűzmáriás királyfi*ban az expresszionizmus és a szürrealizmus mély nyomait mutatja ki. Olyan sokat vitatott és sokféleképp magyarázott fogalmak, mint Tamási „panteizmusa”, „messianizmusa” vagy „pogánysága” is új megvilágítást kapnak így, veszítenek különcködő, provinciális jellegükből s alárendelődnak az avantgarde világkép és életérzés centrális motívumainak: a lázadásnak, a kitörésnek, a modernizmus forradalmi erjedésének (36–39., 63. skk.). Megfontolandó gondolati adalékok nyújt ez a teória irodalomtörténeti részletkérdések megoldásához is, amilyen pl. a *Szűzmáriás királyfi* és Szabó Dezso *Csodálatos élete* közötti kapcsolat vitája; Izsák épp „az expresszionista életérzést és stílust” látja a két mű érintkezési pontjának, s ez persze nem Szabó Dezso leleménye, hanem a húszas évek Európa-szerte elterjedt irányzata volt (62.). Kérdéses viszont, hogy az avantgarde áramlatokat Tamási valóban Amerikában ismerte-e meg, mint Izsák feltételezi (37.); valószínűbbnek látszik, hogy a háború, Trianon, a zaklatott kor élményei által előkészített lélek magyar és külföldi irodalmi példákban fedezte fel az avantgarde életérzést és kifejezőmódot, hogy az igazolja és erősítse saját ösztönös törekvéseit. Itt a nagyvonalú hipotézis alapos részletkutatással, a fiatal Tamási olvasmányainak s ezek hatásának rekonstrukciójával kell majd ellenőrizni.

A szerző koncepciója szerint Tamási avantgarde művészi látását a harmincas évek elején „szinpompás, gazdag érzelmi telítettségű, életkedvtől és humortól áradó, realista